

**სამცხე-ჯავახეთის მოსახლეობის ეროვნული ცნობიერების
შენარჩუნების საქმეში თეატრის როლის შესწავლისათვის
(XIX-XX საუკუნეთა მიჯნა)**

მოკლე შინაარსი

XIX საუკუნის მძაფრი რუსიფიკატორული პოლიტიკის პირობებში საქართველოში და განსაკუთრებით სამცხე-ჯავახეთში ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობის ეროვნული გადაგვარების რეალური საფრთხე შეიქმნა. უმთავრესი საზრუნავი ქართველი ერის ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნება გახდა. ამიტომ, სხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან ერთად დიდი მისია დაეკისრა ქართულ თეატრს.

ახალციხეში თეატრმა თავდაპირველად მოღვაწეობა დაიწყო 1870 წლიდან სცენის მოყვარულთა მიერ გამართული წარმოდგენების სახით, ხოლო თეატრი ოფიციალურად დაფუძნდა 1874 წელს, როცა მუდმივი თეატრალურ-დრამატული დასი ჩამოყალიბდა. პირველი წარმოდგენა იყო ზურაბ ანტონოვის „მე მინდა კენიანა გავხდე“. იმავე საუკუნის 80-იან წლებში თეატრი დაარსდა ახალქალაქშიც.

სამცხე-ჯავახეთში მოქმედ თეატრალური დასების მუშაობაში აქტიურად იყვნენ ჩართულნი როგორც ადგილობრივი ინტელიგენციის წარმომადგენლები, ასევე ამ კუთხეში მოღვაწე და თბილისიდან საგანგებოდ ჩამოსული ქართველი ინტელიგენციის ცნობილი წარმომადგენლები.

XIX საუკუნის 70-80-იანი წლებში ახალციხესა და ახალქალაქში დაფუძნებული თეატრები ქართველი კულტურის მძლავრ კერებად ჩამოყალიბდნენ. თავიანთი ფუნქციონირებით უდიდესი წვლილი შეიტანეს როგორც ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობის კულტურულ დაწინაურებაში, ასევე ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნებაში. მათ მოსახლეობის კულტურულ დაწინაურებასთან ერთად პოლიტიკური დატვირთვაც ჰქონდათ.

Nato Kruashvili

**TO RESEARCH THE ROLE OF THEATRE FOR KEEPING THE
NATIONAL CONSCIOUSNESS OF SAMTSKHE – JAVAKHETI
POPULATION**

Abstract

In the XIX c. under the dramatic conditions of the policy of the Russian Empire the real danger of degeneration of national consciousness of Georgian

population was created in Georgia, and mostly in Samtskhe-Javakheti. Maintaining of national self - consciousness of Georgian people has become the main solicitude, that's why Georgian theatre together with some other cultural – educational institutions, took on itself a big mission.

The first amateur theatre has started in Akhaltsikhe since 1870. Later, in 1874 the theatre was officially founded, when a permanent theatrical troupe was formed. The first performance was “I want to become a princess” by Zurab Antonov. In the 80 s of the XIX c, the theatre was also established in Akhalkalaki.

The representatives of local intelligentsia as well as celebrities, who arrived from Tbilisi, were actively involved in the work of theatrical troupes that acted in Samtskhe-Javakheti.

Theatres, founded in Akhaltsikhe and Akhalkalaki in the 70 – 80 s, of the XIX c, turned into the strongest hotbeds and made a great contribution into the cultural promotion and presentation of national self – consciousness of the local Georgian population. Thus, they undertook not only cultural promotion of population, but also political burden.

საკვანძო სიტყვები: ქართული თეატრი, ახალციხე, სამცხე-ჯავახეთის თეატრები, მეცხრამეტე საუკუნე.

key words: Georgian theatre, Akhaltsikhe, Samtskhe-Javakheti's Theatres, XIX Century.

შესავალი. XIX საუკუნის საქართველოში მძაფრი რუსიფიკატორული პოლიტიკის პირობებში, როდესაც უმთავრესი საზღვარეულო გახდა ქართველი ერის ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნება-გადარჩენა, სხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან ერთად დიდი მისია დაეკისრა ქართულ თეატრს. ცნობილი ქართველი დრამატურგისა და თეატრის ფუძემდებლის – გიორგი ერისთავის მოღვაწეობამ იმთავითვე ჰპოვა გამოსმაურება მთელ საქართველოში. ქართველ საზოგადოებას კარგად ესმოდა თეატრის მნიშვნელობა და მისი როლი ეროვნული თვითშეგნების გასაძლიერებლად. სამცხე-ჯავახეთში, შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, მესხი მოღვაწეები ხედავდნენ თეატრის დაფუძნების დიდ აუცილებლობას. მათ გაცნობიერებული ჰქონდათ მისი პოლიტიკური დანიშნულება და უდიდესი როლი ეროვნული კულტურის შემდგომ განვითარებაში და, ასევე, მიიჩნდათ, რომ ქართული თეატრის უშუალო მისია იყო ამ კუთხის ქართველი მოსახლეობისათვის ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნება. „წარმოდგენა გზა და ხიდია საუკეთესო ცხოვრებისაკენ მიმართული და უკეთ რომ ვთქვათ სარკეა ცხოვრებისა, იგი ზედმიწევნით ახასიათებს

წარსულის ისტორიას და აწმყო თანამედროვე ცხოვრებას, რასაც უნდა ადევნებდეს თვალყურს ყოველი შეგნებული ადამიანი“ – წერდა მესხი განმანათლებელი კონსტანტინე გვარამაძე (გვარამაძე, 1904: № 4042).

სამცხე-ჯავახეთში თეატრის ისტორია XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაიწყო. ამ კუთხეში თეატრის დაფუძნების შესახებ პირველი ცნობები შემოგვინახა ქართულმა პრესამ. შემდგომ პერიოდში მესხეთის თეატრზე ყურადღება გაამახვილა კულტურისა და განათლების საკითხების მკვლევარმა დ. კოჟორიძემ. იგი მიუთითებდა: „1874 წელს ახალციხეში მანამდე არსებული მომღერალთა მცირე გუნდის ბაზაზე ადგილობრივი პატრიოტი ქართველების: დავით ყარსელიშვილის, მიხეილ დურგლიშვილის, სტეფანე მესხელის, თომა ფაფაზოვის, ეკატერინე ბეთანიშვილის, ევგენია სვანელის, ანნა ღოღობერიძის, დების ანა და დარიკო გამცემლიძეების და სხვების ინიციატივითა და აქტიური მონაწილეობით ჩამოყალიბდა პირველი თეატრალურ-დრამატული დასი. მან ახალციხის ძველ ნაწილში – რაბათში დადგა პირველი წარმოდგენა – ზურაბ ანტონოვის „მე მინდა კნენა გავხდე“ (კოჟორიძე, 1986: 55). დ. კოჟორიძეს ახალციხეში თეატრის დაფუძნების ოფიციალურ თარიღად 1874 წელი მიაჩნდა. განსხვავებული მოსაზრება ჰქონდა ილია მაისურაძეს. იგი სამართლიანად შენიშნავდა: „ეს თარიღი ახალციხის საქველმოქმედო საზოგადოებასთან მუდმივი დრამატული დასის ოფიციალურად ჩამოყალიბების დროდ უნდა ჩაითვალოს და არა თეატრალური მოღვაწეობის დასაწყისად“ (მაისურაძე, 1974: №433).

უნდა აღინიშნოს, რომ 1870 წელს ახალციხეში ანნა მუსხელიშვილ-ღოღობერიძემ, ცნობილმა საზოგადო მოღვაწემ, დააფუძნა საქველმოქმედო საზოგადოება, რომლის უპირველესი მიზანი იყო, მის მიერ დაარსებული ქალთა უფასო სკოლის შენახვა. ამიტომ, საქველმოქმედო საზოგადოება ცდილობდა სკოლისათვის სხვადასხვა საშუალებებით მოეპოვებინა საჭირო სახსრები. ერთ-ერთ ღონისძიებას წარმოადგენდა სცენის მოყვარულთა მიერ წარმოდგენების გამართვა. აქედან გამომდინარე ილია მაისურაძე ფიქრობდა, რომ „ახალციხური წარმოდგენები, რაკი მათი შემოსავალი ქალთა სკოლისათვის იყო დანიშნული. ამ სკოლის დაარსების პირველ წლებშივე უნდა იღებდეს სათავეს – 1870-1872 წლებში“ (მაისურაძე, 1974: №433).

ზემოთქმულიდან ნათლად ჩანს, რომ მესხეთში თეატრმა მოღვაწეობა დაიწყო 1870 წელს, სცენის მოყვარულთა მიერ

გამართული წარმოდგენების სახით, ხოლო თეატრის დაფუძნების ოფიციალურ თარიღად უნდა ჩაითვალოს 1874 წელი, როცა ჩამოყალიბდა მუდმივი თეატრალურ-დრამატული დასი.

მეთოდი. წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზი, პრესის მასალების შედარებითი ანალიზი,

მსჯელობა. XIX საუკუნის დასასრულს ახალციხეში, ქალაქის ახალ ნაწილშიც, ჩამოყალიბდა თეატრალური დასი, რომელიც წარმოდგენებს საკრებულოს შენობაში მართავდა. მოძიებული მასალიდან ირკვევა, რომ ახალციხეში თეატრალური დასები სისტემატურად ვერ ფუნქციონირებდნენ, ხშირად იცვლებოდა მათი შემადგენლობაც. მაგალითად, ქალაქ ახალციხის ძველ ნაწილში – რაბათში თეატრალური დასის მეორედ ჩამოყალიბების მცდელობას ადგილი ჰქონდა XIX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში. იაკობ ლაზარაშვილის თაოსნობით შეიქმნა მოწაფეთა პატარა წრე, სადაც კითხულობდნენ რევოლუციურ წიგნებს და წაკითხულზე მსჯელობდნენ. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ამ წრემ შეამზადა რაბათში თეატრალური დასის ჩამოყალიბების ნიადაგი. ამის შესახებ დეტალურ და ამასთანავე საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის დავით ყარსელიშვილი (ყარსელიშვილი, 1904: №434). როგორც მისი გადმოცემიდან ირკვევა, თომა ფაფაზოვის დახმარებით რაბათში ჩამოყალიბდა მომღერალთა გუნდი, რომელიც კონცერტებს მართავდა მოსახლეობისათვის 1890-1903 წლებში. პარალელურად დაიწყო ჯერ წვრილ-წვრილი სცენების და შემდეგ რთული წარმოდგენების დადგმაც. კერძოდ, 1891 წლის 2 თებერვალს პირველად მოამზადეს გიორგი ერისთავის პიესა „ძუნწი“. თავდაპირველად წარმოდგენებს დგამდნენ რაბათში, კათოლიკური ეკლესიის სკოლის შენობაში, ივანე გვარამაძის ხელშეწყობით.

ივანე გვარამაძეს, ცნობილ მესხ განმანათლებელს, კარგად ესმოდა თეატრალური წარმოდგენების მნიშვნელობა და აუცილებლობა ადგილობრივი ქართველებისათვის. მაშინ, როცა სკოლებში, ეკლესიებში და საერთოდ ყველგან იდევნებოდა ქართული ენა, თეატრი რჩებოდა ქართული სიტყვის გახმავანების და სულიერი საზრდოს მიღების ერთადერთ ადგილად. ამიტომაც იყო, რომ ადგილობრივი ხელისუფლების წინააღმდეგობის მიუხედავად ის იმთავითვე მხარში დაუდგა რაბათის სცენის მოყვარულებს. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით

ილია მაისურაძის ფონდში მივაკვლიეთ ალექსანდრე ხითარიშვილის მოგონებას (ჩაწერილია ილია მაისურაძის მიერ 1945 წელს სოფ. ვალეში).

ალექსანდრე ხითარიშვილი გადმოგვცემს, რომ რაბათში საეკლესიო სკოლის შენობის დარბაზში, ივანე გვარამაძის ხელშეწყობით, იმართებოდა შინაური წარმოდგენები, რის გამოც სომეხი ეროვნების ხალხმა დაასმინა ქალაქის თავთან. ქალაქის თავმა დაიბარა და ჰკითხა: „მე შენი მიკვირს. ეგ რა გაგიმართია შკოლაში, ტეატრია, სკოლაა, თუ საგდარიო? ა. ხითარიშვილს უპასუხია: „ეს ჩემი სახლია, მე ჩემ სახლში რასაც მინდა იმას ვიზამო. კიდევ ვილოცებ და კიდევ ვიხტუნავებო, თქვენ საქმე არ გაქვთო, როცა ქალაქის თავმა ველარაფერი აწამა, ადგა მღვდელი გამოიარა და წამოვიდა“ (ხითარიშვილი, 1915: №88).

ადგილობრივი მოსახლეობა ძალზედ დიდ ინტერესს იჩენდა თეატრისადმი. იმდენად, რომ ეკლესიის შენობა ველარ იტევდა მოზღვავებულ მაცურებელს, საჭირო გახდა ბინის შეცვლა. ამიტომ, თეატრმა რამდენჯერმე შეიცვალა ადგილსამყოფელი. სხვადასხვა დროს თეატრი ფუნქციონირებდა სპირიდონ ხმალიაძის, შემდეგ კი ეგნატე მიქელაძის ბინაში. დავით ყარსელიშვილის ცნობით რაბათის თეატრალურ დასს რთულ პირობებში უწევდა მოღვაწეობა: „სცენა იყო პრიმიტიული, სცენისათვის საჭირო ავეჯი და მოწყობილობა თითოეულ ჩვენთაგანს მოჰქონდა თავისი სახლიდან და ვთხოულობდით მოსახლეობაში. საჭირო ტანსაცმელსაც ასევე ვთხოულობდით. ეპოლეტებს, ორდენებსა სხვა ასეთი საჭირო მორთულობას ვაკეთებდით კარდონისაგან. წარმოდგენისათვის საჭირო იყო პოლიციისაგან ნებართვა. რასაც ასე დაუბრკოლებლივ არ გვაძლევდა და ხშირად გვისდებოდა ხოლმე ავტორიტეტული პირის დახმარებით მიღება“. მისი გადმოცემით აფიშებს ხან ტიპოგრაფიაში ბეჭდავენ, ხან ხელით წერდნენ და აფორმებდნენ. მისივე ცნობით, რაბათის დასი დროგამოშვებით წარმოდგენებს მართავდა ქალაქის ახალ ნაწილშიც – სომხური ეკლესიის სკოლის შენობაში, რადგან ქართველი ინტელიგენციის დიდი ნაწილი ახალ ნაწილში ცხოვრობდა და სწორედ მათი მოთხოვნის გამო იდგმებოდა წარმოდგენები ახალ ნაწილში.

ახალციხეში სცენის მოყვარულნი იყვნენ საზოგადოების წარმომადგენლები, რომელთაც თეატრალური განათლება არ ჰქონდათ. ამიტომაც იყო, რომ დავით ყარსელიშვილი თავის

მოგონებებში გულწრფელად მიუთითებდა იმ ნაკლოვანებებზეც, რომელიც რაბათის დასს გააჩნდა: „პროფესიონალური თეატრის მცოდნე პირი არ გვყავდა, რომ ჩვენთვის ეხელმძღვანელა. ჩვენ გამოუცდელნი ვიყავით ამ საქმეში, ჩვენ კი გვინდოდა რომ ამ კულტურულ საქმეს მეტად მოეკიდა ფეხი მესხეთში“. როგორც ჩანს, ისინი არა მარტო ხედავდნენ თავიანთ ნაკლს, არამედ ცდილობდნენ შეძლებისდაგვარ მათ დაძლევას: „სწორედ ამიტომაც გადავწყვიტეთ გაგვეგზავნა თბილისის თეატრში საკვალიფიკაციოდ გრიგოლ გამცემლიძე. ის რამდენიმე თვით გავგზავნეთ თეატრში.“ მსახიობებს ბოლომდე ჰქონდათ გააზრებული თეატრის დანიშნულება და მაყურებლის მიმართ გრძნობდნენ დიდ პასუხისმგებლობას. ზემოთქმული ერთგვარად მიუთითებს თვით ახალციხელი მაყურებლის მაღალ დონეზე. ადგილობრივი მკვიდრი გიორგი სალარიძე წერდა: „თეატრს შეუძლიან დიდი სამსახური გაუწიოს საზოგადოებას. თეატრი სარკეა ცხოვრებისა და შიგ ყველა ცხადად ხედავს თავის ცხოვრების ავსა და კარგს. საჭიროა მხოლოდ სცენაზე სათამაშოდ ისეთი პიესები იყოს ამორჩეული, რომ მაყურებელთ უფრო ნათლად და გარკვევით თვალ წინ ეხატებოდეს მეტ ნაკლებობა ცხოვრებისა. იმედია, რომ ჩვენი ყმაწვილობა შემდეგისათვისაც არ დაგვაგვიწყებს და შეძლებისდაგვარ ეცდება გონების გართობით ცოტა მაინც აგვამადლოს“ (სალარიძე, 1890: №42). ახალციხელთა ცხოვრებაში თეატრს ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ვანო ზედგინიძე. მისი ცნობით, რაბათში სცენის მოყვარულნი კათოლიკეთა სკოლის შენობაში წარმოდგენებს მართავდნენ ამავე სკოლისა და საქალებო სასწავლებლების სასარგებლოდ. აღნიშნული საქმის მოთავედ ასახელებდა გამომძიებელს ბატონ სულხანოვს. ამის შემდგომ კი დაასკვნია: „დიდ სამსახურს გაუწევენ ახალციხელებს ეს პატივცემული მოთავენი, რომ კიდევ მოიგონებდნენ ამ სასარგებლო საქმეს. დარწმუნებულნი ვართ ყოველს ამათგანს ესმის რამდენადაც სასარგებლოა წარმოდგენები და მერე ახალციხისთანა ქალაქში“ (ზედგინიძე, 1886: №236).

XIX საუკუნის 90-იან წლებში რაბათის სცენის მსახიობთა შორის იყვნენ: კონსტანცია, ევგენია და გიგო მეფისაშვილები, ივანე ხმალაძე, საშა (ალექსანდრე) ბაიბურთელი, ზაქარია დიდიმამიშვილი, ქსენია ჯუღელი ლუკა და ოლღა ხუციშვილები, ლევან და ნინო ჯვარიძეები, ლევან ფირალიშვილი და სხვანი (გვარამაძე, 1894: №4041).

ქალაქ ახალციხის ძველ ნაწილში, 1905 წელს, თეატრალური დასი კვლავ განახლდა მესხი განმანათლებლის კონსტანტინე გვარამაძის ხელმძღვანელობით. სტეფანე მესხელი თავის მოგონებებში დაწვრილებით აღწერს კონსტანტინე გვარამაძის დამსახურებას რაბათის თეატრის აღორძინების საქმეში. მისივე ცნობით, რაბათის თეატრის დასთან კონსტანტინე გვარამაძეს ჩამოუყალიბებია ქართული სიმღერების ანსამბლი. „გუნდში ვმღეროდით: სამშობლოს, შავო მერცხალო, მიყვარს ფაცხა მე მეგრული და ა.შ.“ – წერდა იგი (მესხელი, 1918: №927). რაბათში მოქმედ თეატრალურ დასს, შენობის უქონლობის გამო, მძიმე პირობებში უხდებოდა მუშაობა. მოხსენიებული დასი წარმოდგენებს მართავდა რაბათის ქალთა (ე.ი. ანნა ლოღობერიძის მიერ დაარსებული ქალთა საპროფესიონარო სასწავლებელი) და ქართველ კათოლიკეთა სასწავლებლებში.

1905 წლის დასასრულს დასს ოთხი წარმოდგენა ჰქონდა დადგმული. კერძოდ, „სალიტერატურო დილა“, „რამდენიმე სურათი“, „ძუნწი“, „ნატვრის ხე“. 1912 წელს კი – 31 წარმოდგენა. მათ შორის: „ავაზაკები“, „უშნო არშიყი“, „ორი მწვერი“, „სცენა საპატიმროში“, „რაც გინახავს ვეღარ ნახავ“, „ხიზაბავრული ქორწილი“ – კონსტანტინე გვარამაძის პიესის მიხედვით (გვარამაძე, 1912: №4048), ელენე დიდიმამიშივილის გადმოცემით, რაბათის თეატრში, ღარიბ ბავშვთა დასახმარებლად, საბავშვო პიესებიც იმართებოდა (დიდიმამიშივილი, 1992: №3).

რაბათის სცენაზე დადგმული სპექტაკლები ცხადყოფს, რომ დასის რეპერტუარი მრავალფეროვანი იყო. განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა პატრიოტულ თემაზე დაწერილ სცენებს, რამდენადაც ეპოქის მოთხოვნას სწორედ მოსახლეობის პატრიოტიზმის სულისკვეთებით აღზრდა წარმოადგენდა. რაბათის თეატრის სულისჩამდგმელი კ. გვარამაძე იყო. სტეფანე მესხელი მიუთითებდა: „რაბათის სცენას რევოლუციური სული ედგა და კოტე გვარამაძე რევოლუციის რაინდი იყო. მისი სიტყვები ხალხისადმი ორღესული ხმალი იყო. გულახდილი, მოურიდებელი, შეუპოვარი, სიმართლის დამცველი, ბოროტის მდევნელი, გლახაკის განმკითხავი. მას უყვარდა ხალხი, ხალხსაც კოტე უყვარდა და პატივს სცემდა“ (მესხელი, 1918: №927).

მესხეთში თეატრს მრავალმხრივი დატვირთვა ჰქონდა. ქალაქ ახალციხეში მოქმედი ორივე დასის განხორციელებული სადამო-წარმოდგენები, გარდა იმისა, რომ იგი ემსახურებოდა მოსახლეობის კულტურული დონის ამაღლებას, ეროვნული

ტრადიციების დაცვას, ითვალისწინებდა საქველმოქმედო მიზნებსაც. კერძოდ, ქველმოქმედებას უწევდნენ ადგილობრივ სამკითხველოს, რაბათში არსებულ დედათა და კათოლიკეთა სასწავლებლებს. ამას ასაბუთებს XIX საუკუნის დასასრულს ქართულ პერიოდიკაში დაცული მდიდარი მასალა. გახეთ „ივერიის“ ფურცლებზე მრავალი ცნობაა დაცული მესხეთის თეატრის შესახებ. კერძოდ, იმაზე, თუ ვინ მართავდა წარმოდგენებს, ვის სასარგებლოდ, რომელი სპექტაკლი იმართებოდა, საზოგადოების განსაკუთრებულ მოწონებას რომელი მსახიობი იმსახურებდა.

ახალციხის საქველმოქმედო საზოგადოების მდივანი ბურჭულაძე, ჯერ კიდევ 1894 წელს, წერდა: „წარსული წლის 10 დეკემბერს ახალციხის ქართულმა სცენის მოყვარულებმა გაჰმართეს ქართული წარმოდგენა. ახალციხის საქველმოქმედო საზოგადოების დედათა სკოლის სასარგებლოდ ითამაშეს „აირია მონასტერი“ და „მათიკო“ (ბურჭულაძე, 1894: №10).

ქალაქ ახალციხის ორივე დასი საქველმოქმედო საქმიანობას ეწეოდა არა მარტო ადგილობრივი კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებისათვის, არამედ მათი ქველმოქმედება სცილდებოდა სამცხე-ჯავახეთს. 1890 წელს ახალციხის სამოქალაქო კლუბის დარბაზში სცენის მოყვარულთაგან წინამძღვრიანთ სკოლის სასარგებლოდ წარმოადგინეს კომედია „რაც გინახავს, ვეღარ ნახავ“.

თანამედროვენი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამხვილებდნენ სცენისმოყვარეთა საქმისადმი კეთილსინდისიერ დამოკიდებულებასა და სიყვარულზე. მიუთითებდნენ: „მოთამაშენი სანდომიანად ექცევიან თავიანთ როლებსო“. შედეგი კი ის გახლდათ, რომ საზოგადოებაც ძლიერ ნასიამოვნები იყო. ზემოთ დასახელებულ ბურჭულაძის სტატიიდან კარგად ჩანს ახალციხის ქართველი საზოგადოების დამოკიდებულება დასისადმი. იგი მიუთითებდა რომ „საზოგადოება საკმაოდ დაესწრო“. ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ მსახიობები მაღალ დონეზე ასრულებდნენ თავიანთ როლებს და აქედან გამომდინარე იყო, რომ მაყურებლის ნაკლებობას არ განიცდიდნენ. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ „ივერიის“ ფურცლებზე დაბეჭდილ კორესპონდენციებში ავტორები ყოველთვის მიუთითებდნენ ახალციხის საზოგადოების, როგორც თეატრის მაყურებლის

აქტიურობაზე, რაც წარმოდგენებზე დასწრებითაც გამოიხატებოდა. ადგილობრივი მოსახლეობა ყოველთვის მხარში ედგა თეატრალურ დასებს.

საგაზეთო მასალებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ალექსანდრე ფრონელის (ყიფშიძის) კორესპონდენცია, რომელიც მრავალ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს. ავტორი მიუთითებდა, რომ ახალციხის ქალთა სკოლის სასარგებლოდ სამოქალაქო კლუბის დარბაზში გაიმართა ჩვეულებრივი წარმოდგენა, მოყვარულთა გუნდმა შეასრულა „გაცრუებული იმედი“ – თხზულება აზიანისა. როგორც კორესპონდენციიდან ირკვევა, იგი იყო ერთ-ერთი მაყურებელთაგანი და აღფრთოვანებული წერდა: „პიესა ისე რიგიანად მწყობრად, გადაცემით შესრულეს მოყვარულთ, რომ გამოტყეხილი ვიყავი, ხშირად ჩვენ პროფესიონალურ არტისტებსაც გაუჭირდებათ ამ გვარად პიესის თამაში – განა ეს გასაოცარი არ არის საქართველოს მივარდნილ კუთხეში? მარტო ის რაღა ღირს, რომ ყველამ როლები შესანიშნავად იცოდა და სიტყვებს და ფრაზებს ისე არ ამახინჯებდნენ, როგორც ამას მიჩვეულია ტფილისის სათეატრო პუბლიკა. უხერხულად მიგვაჩნია გარჩევა თვითეული მოყვარულის თამაშის, მაგრამ იმას კი ვერ დავმაღავთ, რომ ზოგიერთის თამაში თითქმის ხელოვნური იყო. სწორედ მოსალოცია აქაური ქართველობა, რომ თავის შორის ასეთი გუნდი მოეპოვება, მერმე, ისიც სიყვარულით გამსჭვალული კარგისა და საერთო საქმისადმი“ (ყიფშიძე, 1902: №277, გაზეთი „ივერია“). ე.ი. ალექსანდრე ფრონელის აღფრთოვანება გამოიწვია მსახიობთა მიერ მაღალ პროფესიულ დონეზე როლების შესრულებამ. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ მისი ასეთი შეფასება იყო ახალციხის თეატრალური დასის დიდი აღიარება. იმ დროისათვის დასს უკვე სამი ათეული წლის გამოცდილება ჰქონდა და ამ ხნის განმავლობაში შეძლო პროფესიული დახელოვნება, გარკვეული წარმატებების მიღწევა და ქართულ თეატრალურ საზოგადოებაში თავისი ადგილის დამკვიდრება.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ახალციხის თეატრალურ დასებში მოღვაწე მსახიობებს შორის იყვნენ როგორც ადგილობრივი მცხოვრებნი, ასევე საქართველოს სხვადასხვა კუთხებიდან სამოღვაწეოდ ჩამოსული ინტელიგენციის წარმომადგენლები, რომლებიც თავიანთ ძირითად საქმიანობას სასცენო მოღვაწეობასაც უთავსებდნენ. ჩამოსულთა შორის იყვნენ ცნობილი საზოგადო მოღვაწენი: ალექსანდრე ფრონელი, ნიკო

შიუკაშვილი, გრიგოლ ექსანაშვილი, ვასილ გამრეკელი, გიორგი ლოლობერიძე, მარიამ გამრეკელი, ანნა მუსხელიშვილი-ლოლობერიძე, ბარბარე ოქროპირიძე. ადგილობრივი მსახიობები: ფაფაზაშვილი, ყარსელიშვილი, ბეთანიშვილი, კ. გვარამაძე, ვ. ბეზარაშვილი, იაკობ და ოლღა აბულაძეები (მაისურაძე, 1954: №435).

ჩამოსულ მსახიობთა შორის აქტიურობით გამოირჩეოდა ნიკო შიუკაშვილი. 1892 წლიდან მუშაობდა ახალციხის სამოქალაქო სასწავლებელში. გრიგოლ კაკიაშვილის მითითებით, ის იყო დრამატული დასის სული და გული, სპექტაკლების დამდგმელი და მსახიობი: „ჯერ კიდევ ახალციხეში, მასწავლებლად ყოფნისას, ხელმძღვანელობდა დრამატულ დასს. ერთხელ დასმა ველარ გამონახა სათანადო პიესა. ნიკოს სამ კვირაში დაუწერია დრამა: „გამხმარი ფოთლი“, დასის წევრებისათვის კი უთქვამს: ეს პიესა თბილისიდან ჩემმა მეგობარმა გამომიგზავნაო. წაუკითხავს კოლეგებისათვის, ახალი ნაწარმოები ყველას მოსწონებია, დრამა მოკლე დროში მოუშადებიათ და სცენაზე წარმოუდგენიათ. პიესას მაყურებელზე კარგი შთაბეჭდილება მოუხდენია. დასის წევრები წარმოდგენის დამთავრებისთანავე მიმხვდარან, რომ ეს დრამა ნიკოსია და სპექტაკლის დამთავრებისთანავე მისთვის ოვაცია გაუმართავთ, თაიგულიც მიურთმევიათ“ (კაკიაშვილი, 1961: 61).

ილია მაისურაძე წერდა: „პირველი წარმატებით გამხნეებულმა ახალციხეშივე ყოფნისას ზედიზედ დაწერა სხვა სპექტაკლებიც: „მეგობრობა“ („გამხმარი ფოთლის“ გაგრძელება) „სულელი“, „ციცინათელა“, „მთის ზღაპარი“, „ბერიკაობა“ და ა.შ. ნ. შიუკაშვილმა დაწერა 30 დასახელებული ნაწარმოები. ახალციხეში მართავდა წარმოდგენებს (მაისურაძე, 1957: №583). ე.ი გრიგოლ კაკიაშვილისა და ილია მაისურაძის მიერ მოძიებული მასალები ცხადყოფს, რომ ნიკო შიუკაშვილმა, რომელიც იმ დროის ცნობილი დრამატურგი იყო, როგორც დრამატურგმა პირველი ნათლობა ახალციხის თეატრის სცენაზე მიიღო.

თეატრისადმი ინტერესს და აქტიურობას იჩენდნენ როგორც ჩამოსული ინტელიგენციის წარმომადგენლები, ისე ადგილობრივი მცხოვრებნი. გაზეთი „დროება“ იტყობინებოდა, რომ ახალციხეში პიესების როლების განაწილებაზე ერთი „ადიაქოთი“ იყო და დროული იქნებოდა სცენისმოყვარულთა სამუდამო დასის დაარსება.

მესხეთის თეატრის ისტორიის გააზრების საშუალებას იძლევა სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმში დაცული ფოტო მასალაც. განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ახალციხის დრამატული დასის ფოტოსურათი, რომელიც 1901-1906 წლებით თარიღდება. კერძოდ, სურათზე წარმოდგენილნი არიან ინტელიგენციის წარმომადგენლები და მსახიობები (სცენისმოყვარულნი): ოლღა აბულაძე, ეგგენია სვანელი, იოსებ ბეგთაბეგოვი, ანა მალოზნი (მესხია) ნინო ლაზიევი (ლაზიშვილი), მარიამ გამრეკელი, ბარბარა ლოლობერიძე (გამრეკელი), სამსონ ლოლობერიძე, ბარბარე ოქროპირიძე, ალექსანდრე ყიფშიძე, თუმანიშვილი, პავლე ბუთოვსკი, ღვთისაშვილი (მაისურაძე, 1975: №5).

ახალციხეში მოქმედი ორივე დასი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად არსებობდა. თუმცა „სცენის მოყვარულნი“ კარგად გრძნობდნენ გაერთიანების აუცილებლობას. კონსტანტინე გვარამაძე წერდა: „საჭიროა რომ რაბათის და ახალი ნაწილის მოთამაშენი გაერთიანდნენ. მაშინ საქმე ისე გაიზარება, სულ მოკლე ხანში სამუდამო დასიც შეიძლება შესდგესო“ (გვარამაძე, 1909: № 108). პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში თითქმის მთლიანად შეწყდა თეატრალური დასების მუშაობა. 1918 წელს კი ქალაქ ახალციხეში ჩამოყალიბდა მუდმივმოქმედი თეატრალური დასი და შესაბამისად წარმოდგენების დადგმაც განახლდა. ამ ამბავს დიდი მოწონებით შეხვდა ქართველი საზოგადოება.

საგაზეთო მასალების საფუძველზე გამოირკვა, რომ მესხეთის თეატრის სცენაზე წლების განმავლობაში წარმატებით იდგმებოდა ქართული და რუსული წარმოდგენები. პირველ სპექტაკლებს შორის იყო: „სცენები საპატიმროში“, „თილისძის ხანი“, `Бедовая бабушка~, `Жилец страбном~, „პეპო“ და ა.შ. ახალციხის ორივე თეატრალური დასის საქმიანობაზე სრული წარმოდგენის საშუალებას იძლევა კ. გვარამაძის მდიდარი საარქივო მასალა. იგი ახალციხის თეატრის მემკვიდრე შეიძლება იქნეს მიხნეული.

XIX საუკუნის ბოლოს მესხეთში – ახალქალაქშიც აღორძინდა ქართული თეატრი. ქართულ პერიოდიკაში მდიდარი მასალაა დაცული თეატრის დაფუძნების, რეპერტუარის, მსახიობთა შემადგენლობის და საერთოდ მისი ისტორიის შესახებ. როგორც ირკვევა, ახალქალაქში ამ საქმის მოთავენი იყვნენ ბარბარე, ნინო და ლიზა თარხნიშვილები, რომელთაც დახმარებას უწევდნენ თვით თბილისის დრამატული დასის მსახიობები.

1888 წელს გაზეთი „თეატრი“ იტყობინებოდა, რომ იქ წარმატებულად დაუდგამთ „ხანუმა“. „ხანუმა“ როლს თამაშობდა გაბუნია-ცაგარელისა, ტყუილ კონტრიანცისას – ი. ცაგარელი, ტიმოთესას – ა. ნებიერიძე. გაბუნია-ცაგარელისას დიდი სიყვარულის ნიშნად მიართვეს დიდი თაიგული და ბრილიანტის ბეჭედი.

ნატო გაბუნია, იმ პერიოდის თბილისის ქართული დასის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელი, ხშირად თამაშობდა ახალქალაქის თეატრის სცენაზე, რის გამოც ჯავახეთის ქართველობა უსახდვრო მადლიერებას გამოხატავდა მის მიმართ. მ. გოგოლაშვილის, მესხეთის თეატრის ისტორიის მკვლევარის, ცნობით ნ. გაბუნია-ცაგარელს მონაწილეობა მიუღია სპექტაკლში - „ბაიყუშები“, მადლიერ მაცურებელს კი მისთვის მიურთმევიან „ვეფხისტყაოსანი“ შემდეგი ადრესით: „დიდი ნიჭის პატრონი მხოლოდ მაშინ სდგას უმაღლეს წერტილზედ კაცობრიობის ცხოვრებაში, როდესაც დიდ ნიჭს მოსდევს დიდი გულკეთილობაც. ამ ორივე საუნჯით ასეა დაჯილდოებული ბუნებისაგან ნატალია მერაბის ასული გაბუნია ცაგარელისა, რომ ჩვენ ქართველ საზოგადოებისაგან არის ჩაწერილი იმ სასარგებლო წევრების სიაში, რომლის სახელითაც დღეს ასე ამაცობს ჩვენი ქართველობა. დღეს ჩვენი პატარა ახალქალაქის საზოგადოება იმით არის ბედნიერი, რომ თავის თვალთ ხედავს როგორც თქვენს დიდ ნიჭს, აგრეთვე თქვენ გულკეთილობასაც. ნატალია მერაბის ასული, ნიშნად პატივისცემისა, მოურთმევია ჩვენს საზოგადოებას სახსოვრად როგორც საუკეთესო ჩვენი სცენის მოღვაწისათვის საუკეთესო ჩვენი მწერლის თხოულება“ (გოგოლაშვილი, 1976: 9).

დასკვნა. XIX ს-ის 70-80-იან წწ-ში მესხეთის ქალაქებში, ახალციხესა და ახალქალაქში, აღორძინდა თეატრი, რომლებმაც იმთავითვე მაღალ დონეს მიაღწიეს და ქართული კულტურის მძლავრ კერებად ჩამოყალიბდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ თეატრალური დასების მუშაობა სისტემურ ხასიათს არ ატარებდა, XIX-XX ს-თა მიჯნაზე მათ უდიდესი როლი შეასრულეს სამცხე-ჯავახეთში ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობის კულტურისა და განათლების დაწინაურების საქმეში. კერძოდ, აღნიშნული დასების მიერ საქველმოქმედოდ გამართული წარმოდგენებითა და დილა-სადამოებით წლების მანძილზე საარსებო სახსარი არ მოკლებია ახალციხეში არსებულ განათლების კერებს. მათ ხელი შეუწვეს ქართული სიტყვის დაცვასა

და გაძლიერებას, ადგილობრივი მოსახლეობის ეროვნული თვითშეგნების აღდგენას და შენარჩუნებას, კარგად გაართვეს თავი ეპოქის მოთხოვნებს. ამავე დროს თავიანთი მოკრძალებული წვლილი შეიტანეს ქართული თეატრალური ხელოვნების განვითარებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბურჭულაძე, 1894: ბურჭულაძე გ., წერილი რედაქციის მიმართ, გაზ. „ივერია“, №10, 1894.

გვარამაძე კ., ახალი ნაწილის ქართული სცენები და სცენაზე მოღვაწენი, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. №4041.

გვარამაძე, 1912: გვარამაძე კ., ახალციხის რაბათის სახალხო წარმოდგენების ანგარიში. ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. №4048

გვარამაძე, 1909: გვარამაძე ი., კორესპოდენცია, გაზ. „დროება“, № 108, 1909.

გვარამაძე, 1904: გვარამაძე კ., წარმოდგენები და მათი მნიშვნელობა, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. №4042.

გოგოლაშვილი, 1976: გოგოლაშვილი მ., მესხეთის თეატრი, თბ. 1976.

დიდიმამიშვილი, 1992: დიდიმამიშვილი ზ., ახალციხის თეატრის წარსულიდან, გაზ. „სამცხე“, №3,1992.

ზედგინიძე, 1886: ზედგინიძე ზ., გაზ. „ივერია“, №236, 1886

კაკიაშვილი, 1961: კაკიაშვილი გ., დრამატურგთა პორტრეტები, თბ. 1961.

მაისურაძე, 1957: მაისურაძე ი., გამოჩენილი დრამატურგი, პედაგოგი და მოღვაწე – ნიკო შიუკაშვილი, ს.ჯ.ი.მ.ი.ფ. №583

მაისურაძე, 1954: მაისურაძე ი., სცენისმოყვარულნი ახალციხეში, ს.ჯ.ი.მ.ი.ფ. №435

მაისურაძე, 1974: მაისურაძე ი., „მესხეთის თეატრალური წარსულიდან“, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. №433

მაისურაძე, 1975: მაისურაძე ი., გიორგი ღოღობერიძე, თეატრალური მოამბე. №5, 1975.

მესხელი, 1918: მესხელი მ., კონსტანტინე ივანეს ძე გვარამაძე, მოგონება, ს.ჯ.ი.მ.ი.ფ. №927.

სალარიძე, 1890: სალარიძე გ., კორესპოდენცია, გაზ. „ივერია“, №42. 1890:

ყარსელიშვილი, 1904: ყარსელიშვილი დ., მოგონება, ს.ჯ.ი.მ.ი.ფ. №434.

ყიფშიძე, 1902: ყიფშიძე ალ., კორესპოდენცია, გაზეთი „ივერია“, №277, 1902:

ხითარიშვილი, 1915: ხითარიშვილი ალ., მოგონება ივ. გვარამაძეზე, ს.ჯ.ი.მ.ი.ფ. №88.